

JAN KŘIPAČ / 20. 9. 2017

Černý Petr a francouzská kritika

První celovečerní film Miloše Formana vyvolal po svém uvedení ve Francii nebývalý ohlas. O *Černém Petrovi* psaly příznivě kromě běžných novinářů i takové osobnosti, jako Georges Sadoul, Michel Ciment, Claude Mauriac nebo kritici-filmaři Claude Chabrol, Luc Moullet a André Téchiné.

První zmínky o filmu se objevily vzápětí po festivalu v Locarnu, na kterém v roce 1964 získal *Černý Petr* hlavní cenu – Zlatou plachtu. Další ohlasy přišly po přehlídce nových československých filmů v Paříži, kde byl snímek uveden začátkem následujícího roku spolu s *Nadějí* Karla Kachyni, *Transportem z ráje* Zbyňka Brynycha, *Obžalovaným* Kadára a Klose, *O něčem jiném* Věry Chytilové, *Démanty noci* Jana Němce, *Máte doma Iva?* Pavla Hobla a s dalšími sedmi krátkými filmy. Kritika se snažila poetiku tehdy zcela neznámého, začínajícího Formana přirovnat k soudobým trendům v kinematografii. „Námětem [*Černý Petr*] připomíná Olmiho, stylem však Jeana Viga a především Roziera... Tato kresba prostého prostředí a něžného a svéhlavého Pierrota je podpořena jemným humorem a hlubokou lidskou vřelostí. „Přítomnost a spontánnost hlavního představitele Ladislava Jakima, citlivost, s níž Forman vystopoval vztahy mezi generacemi, dělá z tohoto díla nejen vášnivé svědectví o mládeži dneška, ale i poutavou manifestaci stylu, schopného vyjádřit celou složitost života,“ [1] napsal Michel Capdenac v kulturní revue *Les Lettres françaises*.

Příbuznosti Formanova filmu s *Místem* Ermanna Olmiho a s *Adieu Philippine* Jacquese Roziera si všímali i další francouzští kritici. Pierre Ajame v časopise *Les Nouvelles littéraires* ovšem srovnal *Černého Petra* i se sovětským filmem *Chodím po Moskvě* Georgije Daněliji: „Scénář, který není právě klasický, poněvadž nemá ani začátek, ani konec, nemá tu velký význam, a je vlastně jen pohledem režiséra. Formanův scénář je odrazem takové něžnosti k těmto unaveným dospívajícím, snícím o lásce, takže film –

... je jen půvabnou improvisací na téma něžnosti, Miloš Forman. “[2]

Na základě pozitivních reakcí publika během přehlídky

československých filmů byl *Černý Petr* následně zakoupen do francouzské distribuce. Film byl nasazen 1. prosince 1965 do menších premiérových kin, zaměřených na nekomerční kinematografii. V témže týdnu vyšly také první recenze v hlavních denících. *Le Monde* zařadil Formanův debut do kontextu obrozujícího se československého filmu a zároveň upozornil na režisérův pozorovatelský talent: „Miloš Forman je jedním z těch, kteří jsou odpovědni za to, co se dá nazvat ‚československý filmový zázrak‘, tedy zázrak, jenž se dá do jisté míry srovnat s explozí nové francouzské vlny a jenž se poprvé začal projevovat kolem roku 1962. V té době skutečně umožnila liberalizace režimu skupině mladých československých filmařů přistoupit novým způsobem k realizaci námětů, které byly jejich srdcím bližší, čím odlehlejší byly oficiálním příkazům, a které jim umožňovaly vyjadřovat místo stereotypních pocitů jejich vlastní svět... Ale film nás zaujal i proto, že Forman má talent. A talentu tu bylo zapotřebí k vyvolání svěžesti a složitosti pocitů mladého hrdiny, a neupadnout přitom nikde do vyumělkovanosti. A talentu bylo třeba i k tak přesvědčivému oživení ‚klasické‘ scény taneční zábavy, a to bez jakékoli režijní akrobacie a zbytečné virtuosity, prostě jen kvalitou pohledu zaměřeného na lidi a věci.“ [3]

Deník *Le Figaro* přiblížil svým čtenářům *Černého Petra* přes zmíněný snímek *Místo*: „Forman aplikuje stejné principy. Kamera zkoumá hrdinu, jakoby s ním byla spojena. Forma psychologického filmu příbuzná cinéma-vérité. Žádné intriky. Anekdoticke

fragmenty, které nedefinují individuální charakter, ale určité duševní stavy odpovídající určitému věku. Anonymita hlavní postavy, která není ani krásná ani ošklivá, ani šťastná ani nešťastná – zdá se, že titul napovídá neštěstí. Hrdina je melancholik a snílek. Není ještě zralý k závazkům života... Musíme však říci, že ačkoli je tu tolik podobností, Forman nikdy nekopíruje Olmiho... Pozorujeme-li Formanův film jako nezávislý jev, potom je svědectvím současného vývoje československého filmu směrem k liberalismu na východní způsob.“ [4]

Recenze v listu *L'Humanité* na druhou stranu akcentovala rozdíly oproti *Místu*: „Miloš Forman ale přece nemá oko kruté a resignované jako Ermanno Olmi například, jehož hlavní hrdina z *Místa* je jeho bratr. Nezapomíná, že žije v Československu v roce 1965 a že takový film, jako je jeho, může změnit v jeho zemi plno věcí. Jeho mluva není ironická. Není to odsouzení neúspěchu, ale pouze důkaz, že svět nelze změnit švihnutím kouzelného proutku. Je to čistý, zdravý, desinteresovaný film a rozhodně optimistický, i když nemá onoho slavného ‚positivního hrdinu‘, který byl dříve nepostradatelný.“ [5]

Časopis *Les Lettres françaises* se k *Černému Petrovi* po jeho uvedení do kin ještě několikrát vrátil. 9. prosince 1965 vyšel článek, ve kterém Marcel Martin krátce srovnává Formanův film s domácí novou vlnou: „A nepřehlédněme ani *Černého Petra* Miloše Formana: dílo naplněné mládím, krásou, ironií, kde nalezneme onu pravdivost a zralost, která tak chybí naší nové vlně; zde je živá i sociální satira, ještě více ta, která se týká dospělých, avšak toto zaujetí postoje je provázeno něhou a překvapující jasnožřivostí třicetiletého hochy, filmaře, jehož talent je uchvacující a od něhož nyní očekáváme jeho druhý film, podle mého názoru ještě lepší, *Lásky jedné plavovlásky*.“

[6]

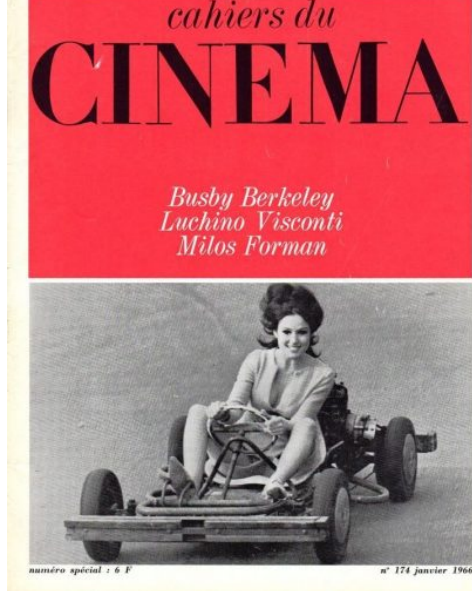
O týden později byla v *Les Lettres françaises* publikována recenze, v níž se věhlasný historik a kritik Geroges Sadoul rozepsal o dvou nových českých filmech ve francouzské distribuci – *Černém Petrovi* a *Až přijde kocour* Vojtěcha Jasného. Začátek jeho textu je věnován vzpomínce na návštěvu barrandovských ateliérů po válce: „Když jsem asi před dvaceti lety navštívil Prahu, podíval jsem se tehdy vyspělému vybavení studií na Barrandově, jež neměla tehdy rovných v kontinentální Evropě.

Československá kinematografie byla prezidentem Benešem znárodněna. Česká kinematografie byla jediná ve střední Evropě, která před válkou produkovala filmy

mezinárodní úrovni, a čekal se tedy od ní brilantní rozkvět.“ [7] Sadoul nicméně pokračuje vylíčením naprostého úpadku československé kinematografie v padesátých letech, aby přešel k následnému oživení po roce 1962, do kterého řadí i snímky Formana a Jasného: „*Černého Petra* je třeba vidět v některém kině Latinské čtvrti. Pařížští studenti se moc baví tímto pražským humorem, jehož nejslavnějším příkladem je *Dobrý voják Švejk*. Ten hodný zaměstnanec Petr je tak trochu Švejkem, když s netečnou tváří umístí reprodukcí Giorgioniho *Venuše* před vedoucím samoobsluhy a jeho inspektorem...“ [8]

Novinkám Formana a Jasného se věnuje i článek Claudi Mauriaca v literární příloze deníku *Le Figaro*. Mauriac je v hodnocení *Černého Petra* oproti jiným autorům mnohem střízlivější: „Jedná se o nenáročný příběh, jednoduše natočený ve stylu, který je někdy blízký neorealismu a cinéma vérité, jehož různé kvality se sčítají, ale nikoli jeho chyby. Chci tím říci, že *Černý Petr*, natáčený až na jedinou výjimku bez profesionálních herců, je méně dramatický než *Zloději kol* a lépe komponovaný než *Kronika jednoho léta*. Potom připojme, ještě jednou, že tato jednoduchost otevírá pohled na pravdu, ne-li přímo na určitou krásu. Je zde vylíčen svět dospívající mládeže. Páskové, aby zdánlivě svedli na falešnou stopu. Přistupují s bázlivostí k neznámým břehům, kde to, co je nejvíce láká, v nich také vyvolává největší strach. Podivuhodné a neklidné dívky. Váhavá přiblížování se, útěky a chlapec je tím méně roztomilý, čím více touží milovat. Tohle všechno je popisováno v *Černém Petru* přesně a poeticky, což proměňuje tento malý film nikoli ve velký film, ale v jedno z těch menších děl, jejichž diskrétní obrazy se nám dlouho vybavují v mysli.“ [9]

Velmi kladně přijali *Černého Petra* kritici-filmaři z okruhu časopisu *Cahiers du cinéma*. Nejprve zde vyšla v říjnu 1964 krátká anotace o filmu v rámci reportáže z locarnského festivalu. V květnu následujícího roku – tedy ještě před uvedením do distribuce – zařadil Luc Moullet *Černého Petra* mezi signifikantní filmy mladé generace, o nichž pojednal v rozsáhlém eseji *Contingent 65 1 A*. Ačkoli budí Formanův snímek zdání nahodilosti a improvizace, je podle Moulletta velmi umně, chytře a zároveň nenápadně zkonstruován – tak, aby vystihl svět, o němž chce vyprávět. Tento Formanův civilní přístup pak staví autor článku proti „estetství“ Jana Němce, jehož *Démanty noci* jsou údajně pouhým „stylistickým cvičením“.[10]

V lednu 1966 pak v *Cahiers du cinéma* vyšel rozhovor

s Formanem, který navazoval na recenzi *Černého Petra* od André Téchiného. Teprve dvaadvacetiletý kritik, jenž právě debutoval krátkometrážním dokumentem *Les Oiseaux anglais*, neváhal Formanův způsob vyprávění přirovnat k filmům Michelangela Antonioniho: „Forman stejně jako Antonioni protahuje až k vyčerpání určitou situaci a opakuje ji v nepravidelných intervalech. Vyprávění tak vybízí k otázkám a vylučuje jednoznačné závěry a definice. Jeho struktura je kruhová. Události nejsou vyřešeny, ale zrcadlí se v sobě navzájem. Formanův film je – stejně jako celé Antonioniho dílo – vytvořen z postupných momentů vytrácení. Tam, kde Antonioni rozšiřuje a zaměňuje, Forman směřuje k miniatuře a zabývá se škrtním a věrohodností. Tato pokora je vyjádřena dvěma jedinými možnostmi, které se nabízejí diskrétnímu portrétistovi – ironií a živostí. V nich se nachází smysl pro ten či onen detail a pro záštiplné i něžné chování, jež zaměňují kritický pohled za vědomou důvěru.“^[11]

Claude Chabrol, který už v té době nepůsobil v redakci *Cahiers* a věnoval se naplno své filmové tvorbě, napsal nadšenou a poněkud bodrou recenzi pro týdeník *Arts*. „Tehle Forman, jehož je to první film, objevil tajemství komentáře. Opakem nemohoucnosti je to, co nejvíce obohacuje náš svět, a tento filmař je pravou štikou kamery. To není žádný salonní Don Juan, okouzlený libými pohyby kamery; ani žádný předměstský Casanova, uplatňující panoramatické záběry, ani cynický svůdce pro domovnice zabíraný přímo či nepřímo ze země i z jeřábu pro ty, kteří se rádi opíjejí dojetím. Ne, to je silný muž, který rozloží svůj krám tam, kde toho je třeba, který zná člověka a nemusí mu tedy lichotit, pozorný k jeho pravým reakcím, ke každému jeho pohybu a gestu. Vše, co je filmové, je mu blízké. Leckdy to je docela prosté: lidé jsou před námi a dělají přesně to, co mají dělat. Někdy to hraničí až se zázrakem: člověk

neví, co tu je reportáž a co hra. Jestliže tato reportáž je hrou, stala se tato hra reportáží. Kdokoli umístil například na několik minut kameru do taneční síně, mne jistě pochopí a bude, stejně jako já, okouzlen *Černým Petrem*.“ [12]

Ani letitý „rival“ *Cahiers du cinéma* na poli filmové kritiky – měsíčník *Positif* – nezůstal vůči Formanovu filmu netečný. Poprvé o něm informoval v lednu 1965 ve festivalové reportáži z Benátek, kde byl *Černý Petr* uveden záhy po svém locarnském triumfu. V květnu následujícího roku pak v *Positif* vyšla rozsáhlá recenze, v níž Michal Ciment analyzoval první tři Formanovy filmy – *Konkurs*, *Černého Petra* a *Lásky jedné plavovlásky*.

„V *Černém Petrovi* předkládá Forman – bez jakéhokoli teoretizování – svá témata: rodina, práce, přátelé. Šestnáctiletý mladík se bouří proti rodičům, proti životu, protestuje vnitřně, avšak pasivně a svým mlčením oponuje směšným řečem svého otce. Poslední záběr – mrtvolka na dirigenta rodinného orchestru – je náhlou petrifikací již mrtvé minulosti. Jedná se o téma, jež bylo už dříve zdramatizováno v nám známých filmech Loseyho, Raye, Kazana či Frankenheimera. Forman si však vybírá absenci dramatu, banalitu, hluboký a potutelný rozpor mezi dvěma generacemi. *Černý Petr* je film směšný a zároveň velmi smutný, vyjadřující nenapravitelnou nudu. A ani socialismus nedává chuť žít tomu, kdo právě objevil život a společnost s jejím špehováním, hierarchiemi a pokrytectvím.“ [13]

Tento článek je počátkem dlouhotrvajícího vztahu mezi špičkovým kritikem a českým režisérem. Jejich vzájemná úcta a obdiv se odráží zejména v rozhovorech, které spolu Ciment a Forman pravidelně vedli u příležitosti uvedení každého nového Formanova filmu do francouzské distribuce.

Završením dobových kritických ohlasů na *Černého Petra* ve Francii je studie Andrého Cornanda, která vyšla v časopise *Image et Son* v roce 1968. Její součástí je podrobná synopse, důkladná bibliografie (včetně několika předchozích článků uveřejněných v tomto periodiku) a také analýza vyprávění, postav a stylu. Na závěr autor nabízí několik doporučení, jak s filmem „pedagogicky“ pracovat při jeho nasazení do programu kin. *Černý Petr* je podle něho vhodný zejména pro práci s mladým publikem, jemuž je blízký nejen tématem dospívání, ale i způsobem ztvárnění.

Poznámky:

[1] Cit. dle *Československá kinematografie ve světle zahraničního tisku* 1965, č. 3–4, s. 33.

[2] Tamtéž, s. 34.

[3] Cit. dle *Československá kinematografie ve světle zahraničního tisku* 1966, č. 2, s. 16–17.

[4] Tamtéž, s. 15–16.

[5] Tamtéž, s. 14.

[6] Tamtéž, s. 18–19.

[7] Cit. dle *Československá kinematografie ve světle zahraničního tisku* 1966, č. 3, s. 34.

[8] Cit. dle *Československá kinematografie ve světle zahraničního tisku* 1966, č. 2, s. 22–23.

[9] Tamtéž, s. 25.

[10] Moullet, Luc, Contingent 65 1 A. *Cahiers du cinéma* 1965, č. 166–167 (květen – červen), s. 60.

[11] Téchiné, André, Le sourire de Prague. *Cahiers du cinéma* 1966, č. 174 (leden), s. 61.

[12] Cit. dle *Československá kinematografie ve světle zahraničního tisku* 1966, č. 2, s. 18.

[13] Ciment, Michel, Bonjour à Forman. *Positif* 1966, č. 75 (květen), s. 105–106.